

Utdrag fra boka "Populærmusikk fra Vittula"

Mikael Niemi, 2002

Erik Krogstad (oversetter)

Pax forlag

Side 9-18 (Kapittel 1)

Kapittel 1

- der Pajala tar spranget inn i nåtida, musikk oppstår og to smågutter drar av sted med lett oppakning

Det var tidlig på sekstitallet at strøket vårt i Pajala ble asfaltert. Jeg var fem år og hørte bulderet da de nærmet seg. Forbi huset vårt krøp en kolonne av stridsvognlignende kjøretøyer, som begynte å grassere og rote i den hullete grusveien. Det var på forsommeren. Karer i kjeledress gikk bredbeinte omkring, spyttet snus, hogg med jernspett og brummet på finsk mens husmødrene kikket bak gardinene. Det var uhyggelig spennende for en guttevalp. Jeg sto pal bak stakittet, kikket mellom sprinklene og dro inn dieseldunstene fra disse panserkledde uhyrene. De åt seg ned i den slyngete bygdeveien som om den var et gammelt kadaver. En sølevei med utallige små dumper som pleide å fylles av regn, en kopparret rygg som myknet som smør i teleløsningen, og som ble saltet som en kjøttdeig om somrene for at støvet skulle bindes. Grusveien var gammeldags. Den tilhørte den gamle tida, den som foreldrene våre var født i, men ønsket å legge bak seg en gang for alle.

På folkemunne ble strøket vårt kalt *Vittulajänkkä*, som oversatt betyr Fittemyra. Opphavet til navnet var uklart, men det kom nok av at det ble født så mange unger her. I mange av husene var det fem unger, noen hadde enda flere, og navnet ble en slags rå hyllest til den kvinnelige fruktbarheten. *Vittulajänkkä*, eller *Vittula* som man gjerne forkortet det til, var befolket av landsens folk av fattige slekter, oppvokst i de harde tredveåra. Takket være hardt arbeid og høykonjunktur hadde de kommet seg opp og fått låne penger til hus. Sverige blomstret, økonomien vokste, og til og med Tornedalen var blitt skylt med av oppgangsbølgen. Utviklingen hadde gått så forunderlig fort at folk fortsatt følte seg fattige selv om de var blitt rike. Av og til meldte det seg en uro for at man skulle bli fratatt alt.

Husmødrene sto og skalv bak de hjemmesydde gardinene sine og tenkte på hvor godt de hadde fått det. Her hadde de et helt hus for seg selv og ungene. De hadde fått råd til å kjøpe klær, barna slapp å gå i lappete og omsydde plagg. De hadde til og med bil. Og nå skulle grusveien bort, nå skulle den krones med oljesvart asfalt. Fattigdommen skulle kles opp i en svart skinnjakke. Det var framtida som ble lagt, glatt som et kinn. Der skulle ungene sykle med sine nye sykler mot velstand og ingeniørutdannelse.

Bulldoserne brølte og skrek. Lastebilene øste grus. Dampveivalsene presset sammen veilegemet under de veldige stålsylindrene med en tyngde så ufattelig at jeg ville stikke femåringsfoten min under. Jeg kastet store steiner foran valsen og løp ut og lette når den hadde passert, men steinene var borte. De var forsvunnet som ved et mirakel. Det var uhyggelig og fascinerende. Jeg la hånden på den valsede flaten. Den føltes underlig kald. Hvordan kunne knudrete grus bli glatt som et laken? Jeg kastet ut en gaffel fra kjøkkenskuffen, og etterpå plastspaden min, og til og med de forsvant sporløst. Ennå i dag er

jeg usikker på om de virkelig ligger der inne i veilegemet, eller om de gikk i oppløsning på magisk vis.

Det var på denne tida storesøster kjøpte sin første platespiller. Jeg listet meg inn på rommet hennes mens hun var på skolen. Den sto på skrivebordet hennes, et teknisk vidunder i svart plast, en skinnende liten kasse med gjennomsiktig lokk over mystiske knapper og brytere. Rundt den lå hårruller, lepestift og spraybokser. Alt var moderne, en unødvendig luksus, alt sammen tegn på vår nyvunne rikdom og en framtid i velferd og overflod. I et lakkskrin fløt det med filmstjernebilder og kinobilletter. Storesøster samlet på dem og hadde tykke bunker fra Wilhelmssons kino, hvor hun på baksiden hadde skrevet opp filmtittel, hovedroller og poengsum. I et stativ med plastbøyer som lignet et oppvaskstativ, hadde hun satt den eneste singelplata si. Jeg hadde lovt dyrt og hellig aldri så mye som å puste på den. Nå grep jeg den med dirrende fingrer, strøk over det blanke omslaget der en stilig ung fyr spilte gitar. En svart hårlokk hang ned i pannen, han smilte og møtte blikket mitt. Forsiktig, forsiktig pirket jeg fram den svarte vinylen. Varsomt åpnet jeg lokket på platespilleren. Jeg prøvde å huske hvordan storesøster hadde gjort det og la plata på tallerkenen. Trådte det store singelhullet inn på midtproppen. Og svettende av forventning vred jeg om knappen. Platetallerkenen rykket til og begynte å snurre. Det var ulidelig spennende, jeg kvalte impulsen til å løpe min vei. Med klønete guttefingrer grep jeg armen, den svarte, stive pickupen med sin giftann, grov som en tannpirker. Så senket jeg den mot den snurrende platen.

Det spraket som når mamma stekte flesk. Og jeg skjønnte at noe hadde gått galt. Jeg hadde ødelagt plata, den kunne aldri spilles mer.

— BAM—BAM ... BAM—BAM

Nei, der kom det! Harde akkorder. Og så Elvis' feberaktige stemme.

Jeg sto som forsteinet. Glemte å svelge, merket ikke at det dryppet fra underleppa. Jeg følte meg ør, det gikk rundt i hodet, jeg glemte å puste.

Det var framtida. Slik hørtes den ut. Musikk som lignet bulldosernes brøl, et lurveleven som ikke tok slutt, en larm som ledet mot horisontens purpurrøde soloppgang.

Jeg bøyd meg fram og kikket gjennom vinduet. Ute på veien røk det fra en lastebil, og jeg så at de hadde begynt å legge dekke. Men det var ikke svart og lærglinsende asfalt de helte ut. Men oljegrus. Støvgrå, knudrete, stygg, jævla oljegrus.

Det var det vi Pajalaboere skulle sykle inn i framtida på.

Da maskinene omsider hadde trukket seg unna, begynte jeg å foreta små, prøvende spaserturer i nabolaget. For hvert skritt ble verden større. Den nygrusete veien ledet videre til andre nygrusete veier, tomtene bredte seg ut som løvrike parker, digre hunder sto og skjelte mot meg i raslende løpestrenger. Og jo lenger jeg gikk, jo mer var det å se. Verden tok aldri slutt, den utvidet seg hele tida, og det svimlet for meg så jeg nesten ble dårlig da det gikk opp for meg at man bare kunne gå og gå i det uendelige. Til slutt tok jeg mot til meg og spurte pappa, som sto og vasket den nye Volvo PV'en vår:

- Hvor stor er verden?
- Veldig stor, sa han.
- Men et sted slutter den vel?
- I Kina.

Det var et greit svar som gjorde meg lettere til sinns. Hvis man bare gikk langt nok, så var det en ende. Og den lå i de skjevøyde tjingtjongmenneskenes rike på den andre siden av jorda.

Det var sommer og kvelende varmt. Skjortebrystet mitt ble vårt av den dryppende ispinnen jeg slikket på. Jeg forlot gårdsplassen vår, forlot tryggheten. Nå og da kastet jeg et blikk bak meg, redd for å gå meg vill.

Jeg tok veien bort til lekeplassen, som egentlig var et gammelt engstykke som var blitt liggende igjen midt i tettbebyggelsen. Kommunen hadde satt opp et huskestativ i gresset, og jeg slo meg ned på den smale sitteplanken. Ivrig begynte jeg å dra i kjettingene for å få opp farten.

Plutselig merket jeg at jeg ble iaktatt. Det satt en gutt på rutsjebanen. Helt oppe på toppen, som om han akkurat skulle skli ned. Men han slapp seg ikke, satt bare urørlig som en rovfugl og betraktet meg med vidåpne øyne.

Jeg var på vakt. Det var noe urovekkende ved gutten. Han kunne ikke ha sittet der da jeg kom, det var som om han var kommet ut av tomme lufta. Jeg forsøkte å late som ingenting og bare husket i vei så kriblende høyt at kjettingene begynte å slakkes i hendene mine. Taus og med gjenknepe øyne kjente jeg kilingen i magen når jeg fulgte buen stadig fortere mot bakken, og opp i lyset på den andre siden.

Da jeg åpnet øynene, satt han i sandkassen. Som om han hadde fløyet dit på utspilte vinger, jeg hadde ikke hørt en lyd. Fortsatt studerte han meg inngående med overkroppen halvt bortvendt.

Jeg ble stille i huska og lot farten ebbe ut. Til slutt hoppet jeg ned i gresset, slo en kollbøtte og ble liggende. Stirret opp i himmelen. Skyene rullet hvite over elva. De lignet store, ulne sauer som lå og sov i vinden. Når jeg lukket øynene, så jeg små kryp som kravlet på innsiden av øyelokkene mine. Små, svarte prikker som krøp over en rød hinne. Når jeg knep øynene hardere sammen, oppdaget jeg noen fiolette krabater nede i magen. De klatret om hverandre og dannet mønstre. Selv der inne fantes det dyr, selv der var det en verden å oppdage. En svimlende følelse grep meg, erkjennelsen av at verden besto av en masse poser, knyttet utenpå hverandre. Hvor mange lag man enn trengte igjennom, så fantes det alltid nye.

Jeg åpnet øynene og rykket til av overraskelse. Gutten lå ved siden av meg. Han hadde strakt seg ut på ryggen kloss inntil meg, så nært at jeg kjente kroppsvarmen hans. Ansiktet var merkelig lite. Selve hodet var normalt, men ansiktstrekkene var klumpet sammen på et altfor lite område. Som et dukkeansikt limt fast på en stor, lærbrun fotball. Håret var hjemmeklippet med ujevne hakk, en sårskorpe holdt på å løsne i pannen. Han knep igjen det ene øyet, det øverste som var i sola. Det andre lå nede i gresset og var vidåpent, med en kjempestor pupill hvor jeg kunne se mitt eget speilbilde.

- Hva heter du? spurte jeg.

Han svarte ikke. Rørte seg ikke.

- *Mikä's sinun nimi on?* gjentok jeg på finsk.

Nå åpnet han munnen. Det ble ikke noe smil, men tennene vistest. De var gule, dekket av en gammel mathinne. Han stakk lillefingeren opp i neseboret, de andre fingrene var for tykke til å få plass. Jeg gjorde likedan. Vi gravde ut hver vår busefant. Han puttet sin i munnen og svelget. Jeg nølte. Da strøk han kvikt av min og svelget den også.

Jeg skjønnte at han ville bli venn med meg.

Vi satte oss opp i gresset, og jeg fikk lyst til å vise meg litt jeg også.

-Man kan reise hvor som helst!

Han lyttet oppmerksomt, men jeg var ikke sikker på om han forsto.

-Helt til Kina, fortsatte jeg.

For å vise at jeg mente alvor, begynte jeg å gå bortover mot veien. Freidig, med en tilgjort, pompøs selvtillit som skjulte hvor nervøs jeg var. Han fulgte etter meg. Vi spaserte helt til den gule prestegårdsbygningen. På veien utenfor sto en buss parkert, den tilhørte sikkert noen turister som var på besøk i Læstadius-huset. Bussdøra sto åpen i varmen, men sjåføren var ikke å se. Jeg dro med meg gutten bort til trappetrinnene, så klatret vi inn. Det lå vesker og jakker i setene, som det luktet litt fuktig av. Vi satte oss bakerst og huket oss ned bak seteryggen. Snart klatret noen eldre damer om bord og satte seg, andpustne og svette. De snakket et språk med mange dusjelyder i, og drakk svære slurker av brusflaskene sine. Flere

pensjonister sluttet seg til etter hvert, og sjåføren dukket opp utenfor og la inn en pris snus. Så bar det i vei.

Tause og storøyde betraktet vi landskapet som suste forbi. Vi forlot Pajala, snart var de siste husene forsvunnet, og vi durte av sted ut i villmarka. Så mye skog, den tok aldri slutt. Gamle telefonstolper med porselenskopper, hvor ledningene hang i tunge buer i varmen.

Det varte flere kilometer før noen fikk øye på oss. Jeg kom til å støte borti setet foran, og en dame med grovporete kinn snudde seg. Jeg smilte avventende. Hun smilte tilbake, gravde en stund i håndveska og kom fram med en merkelig, tøyaktig godtepose som hun bød oss av. Hun sa noe som jeg ikke forsto. Så pekte hun mot sjåføren og spurte:

- *Papa?*

Jeg nikket med et stivt smil.

- *Habt ihr Hunger?* fortsatte hun.

Og før vi visste ordet av det, hadde hun stukket hver sin rugbrødiskive med ost inn i nevene våre.

Etter en lang og humpete bussreise trillet vi inn på en stor parkeringsplass. Alle strømmet ut, og jeg og kompisen min også. Foran oss lå en bred betongbygning med flatt tak og høye, strittende metallantenner. Lenger borte, bak et nettinggjerde, sto det noen propellfly. Sjåføren åpnet en luke og begynte å lange ut koffertene og bager. Den snille damen hadde altfor mye bagasje og ble veldig stresset. Svetten perlet under hattebremmen, og hun sugde på tennene sine med en ekkel smatting. Jeg og kameraten min hjalp henne som takk for brødiskivene, og grep tak i en tung veske. Vi slepte den inn i bygningen, hvor pensjonistgruppen hadde stimlet sammen foran en disk og sto og plapret høylytt mens de lette fram alle mulige papirer. En dame i uniform forsøkte tålmodig å holde orden. Så måtte vi gå i samlet flokk gjennom sperren og bort til flyet.

Det var første gangen jeg skulle ut og fly. Vi følte oss litt bortkomne begge to, men en snill dame med brune øyne og gullhjerter i ørene hjalp oss å spenne sikkerhetsbeltene. Kameraten min fikk vindusplassen, og ned stigende spenning kunne vi se de blanke propellene begynne å snurre rundt, fortere og fortere, til de forsvant i en rund, usynlig virvel.

Så begynte flyet å røre på seg. Vi ble trykket bakover i setet, kjente hvordan hjulene humpet, og til slutt det lille rykket idet vi forlot bakken. Gutten pekte henført ut av vinduet. Vi fløy! Der nede lå verden. Mennesker, hus og biler krympet til leketøystørrelse, man kunne putte dem i lomma. Etter en stund kom det skyer på alle kanter, hvite utenpå men grå inni som havregrøt. Vi ble løftet gjennom skyene og fortsatte å stige helt til flyet nådde himmelens øverste tak, og begynte å sveve bortover så langsomt at vi nesten ikke merket det. Den snille flyvertinnen ga oss saft, og det var flaks, for vi var blitt veldig tørste. Og da vi måtte tisse, viste hun oss inn på et bitte lite rom, hvor vi plukket fram tissefantene etter tur. Tisset forsvant ned i et hull, og jeg så for meg hvordan det fortsatte mot bakken som tynt, gult regn.

Etterpå fikk vi hver vår bok og fargestifter. Jeg tegnet to fly som krasjet. Kameraten min lente det hakkete hodet sitt lenger og lenger bakover og sovnet snart med åpen munn. Når han pustet, kom det dugg på flyvinduet.

Etter en lang stund landet vi. Alle passasjerene trengte seg mot utgangen, og i vrimmelen kom vi bort fra den gamle damen. Jeg spurte en mann med skyggelue om dette var Kina. Han ristet på hodet og pekte bortover en uendelig lang korridor, hvor folk kom og gikk med koffertene sine. Vi begynte å gå bortover den, og jeg måtte spørre flere ganger før vi endelig oppdaget mennesker med skjeve øyne. Jeg tenkte at de sikkert skulle til Kina, så vi satte oss sammen med dem og begynte å vente tålmodig.

Etter en stund kom en mann i mørkeblå uniform og begynte å stille spørsmål. Her lå det an til problemer, jeg kunne se det på øynene hans. Derfor smilte jeg unnselig og lot som om jeg ikke skjønnte hva han sa.

- Pappa, mumlet jeg og pekte ubestemt bortover i lokalene.
- Vent her, sa han og forsvant med raske skritt.

Ikke før var han borte, så flyttet vi oss til en annen benk. Snart møtte vi en svarthåret kineserjente med knestrømper som hadde et morsomt plastpuslespill. Hun la ut bitene på gulvet og viste hvordan man kunne lage et tre eller et helikopter eller hva som helst. Hun pratet en masse og viftet med de tynne armene sine, og jeg tror hun sa at hun het Li. Av og til pekte hun mot en benk, hvor en mann med strenge øyne satt og leste avisa ved siden av en eldre jente med ravnsvarthår. Jeg skjønnte at det var søsteren hennes. Hun spiste på en rød, saftig frukt, og tørket seg rundt munnen med en serviett med spisse kanter. Da jeg gikk bort til henne, bød hun meg med avmålt mine små biter som var sirlig skåret med en fruktkniv. Det smakte så søtt at jeg kjente at det sitret inne i meg, noe så godt hadde jeg aldri spist, og jeg dyttet fram kameraten min så han også skulle få smake. Han nøt med halvlukte øyne. Og som en slags takk dro han overraskende fram en fyrstikkeske, åpnet den på klem og lot kineserjentene titte.

Der inne lå det en grønnglinsende bille. Storesøsteren prøvde å mate den med en liten fruktbit, men da fløy den sin vei. Den steg lavt surrende over alle de skjevøyde menneskene på setene sine, sirklet rundt to damer med pinner i håret som forskrekket kikket opp, skjenet rundt et berg av reisevesker som hadde reinshorn slurvete bundet fast på toppen, og fortsatte bortover korridoren helt oppe under lysrørene samme vei som vi var kommet. Kameraten min så molefonken ut, men jeg prøvde å trøste ham med at den sikkert var på vei hjem til Pajala.

I samme øyeblikk kom en stemme i høyttaleren, og alle satte seg i bevegelse. Vi puttet puslespillet i jentas lekeveske og trengte oss gjennom sperren sammen med alle passasjerene. Dette flyet var mye større enn det forrige. I stedet for propeller hadde det store tønner på vingene som begynte å pipe da det startet. Lyden vokste til øredøvende hyling, som sank til en buldrende larm da vi var kommet i lufta.

Vi kom til Frankfurt. Og hadde ikke min fåmælte reisekamerat fått vondt i magen og gitt seg til å bæsje under et bord, hadde vi sikkert, hadde vi helt klart, hadde vi uten skygge av tvil kommet til Kina.